

P.J. van Koppen (2001) Kroniek rechtspsychologie in
2001: Na het zedendelict. *Tijdschrift voor Criminologie*,
43, 428-432

Kroniek Rechtspsychologie in 2001: na het zedendelict¹

Peter J. van Koppen

De zedelijkheidswetgeving staat volop in de belangstelling. Doorenbos (2001) wees er op dat op dit gebied nu alweer het zesde wetsontwerp in tien jaar aan de Staten-Generaal wordt voorgelegd. Die aandacht voor zedelijkheidswetgeving lijkt ingegeven door de zorg voor slachtoffers, zeker als dat kinderen betreft, en preventie van recidive. Beide terreinen zijn niet zonder problemen. Onlangs publiceerde Han Israëls (2001) een vrij directe aanval op het onderzoek van Nel Draijer (1988) naar de prevalentie en de gevolgen van seksueel misbruik. Die zouden volgens Israëls allemaal wel meevallen. De discussie draait vooral om het volgende: slachtoffers zijn slechter af dan niet-slachtoffers, maar het staat niet vast of dat komt door het seksueel misbruik of doordat zij ook op allerlei andere manieren in hun jeugd slecht behandeld zijn. Draijer (1990) schreef daarover: 'Doordat affectieve verwaarlozing inherent is aan seksueel misbruik, is de afzonderlijke invloed van de misbruikervaringen zelf echter naar verhouding niet erg groot.' Israëls verweet Draijer dat zij deze beperking van haar onderzoeksresultaten wat wegge-moffeld heeft en beschouwde de afzonderlijke invloed van seksueel misbruik op latere problemen zelfs als verwaarloosbaar. Zoals gewoonlijk bij dit onderwerp leverde het verschijnen van het boek van Israëls de nodige commotie op (zie bijvoorbeeld Blok, 2001). Een misschien nog grotere commotie ontstond enige jaren geleden in de Verenigde Staten naar aanleiding van het onderzoek van Rind, Tromovitch, en Bauserman in het *Psychological Bulletin* (Rind e.a., 1998). Zij presenteerden resultaten van een meta-analyse van 59 studies over het psychische welbevinden van *college* studenten die seksueel misbruikt waren, in vergelijking met dat van andere *college* studenten. Zij vonden dat misbruikte studenten in geringe mate psychisch slechter functioneerden maar schreven dat, evenals Draijer, toe aan de slechtere familie-omstandigheden waarmee seksueel misbruik meestal gepaard gaat. Rind en zijn collega's

concludeerden: '[The college students'] experiences [of sexual abuse] were not associated with harm, and there appears no scientific reason to expect such an association' (:46). Zij begaven zich vervolgens enigszins op glad ijs door ook de juridische definitie van seksueel misbruik ter discussie te stellen. De consternatie was groot. Hoewel het artikel het proces van *peer review* had doorlopen en zelfs twee revisies had gekend, werd de auteurs promotie van seksueel misbruik verweten. De Amerikaanse Senaat, onder aanvoering van de Republikeinse senator DeLay, deed zelfs een directe aanval op de American Psychological Association (APA), die het *Psychological Bulletin* publiceert, en dreigde federale subsidies in te trekken (zie ook Haaken en Lamb, 2000; Oellerich, 2000). Raymond Fowler, de president van de APA, bood in een brief aan DeLay wel erg vlot zijn excuses aan voor het artikel, met als meest bedenkelijke zin: 'These inconsistencies between the conclusions the authors suggest and positions of the Association should have caused us to evaluate the article based on its potential for misinforming the public policy process. This is something we failed to do, but will do in the future' (Fowler, 1999, nader in origineel). Daarmee zijn wij vrijwel afgedaald naar een niveau waar wetenschappelijke merites opgeofferd worden aan ideologie.

Het is om die reden lastig om tussen het tumult dat steeds over seksueel misbruik optreedt de werkelijke vragen nog te zien. Het lijkt inmiddels duidelijk dat bij grootschalig onderzoek geen langdurige zelfstandige psychische effecten van seksueel misbruik van kinderen worden gevonden, maar dat grootschalige lijkt mij nu juist de makke van dit soort onderzoek. In onderzoek naar seksueel misbruik en de effecten daarvan wordt met name op het Amerikaanse continent nogal eens een tamelijk ruime definitie van seksueel misbruik gehanteerd. Het is niet denkbeeldig dat juist daardoor geen relatie gevonden wordt tussen het aldus gedefinieerde seksuele misbruik en het psychisch welbevin-

1. Ik dank Jan de Keijser voor commentaar op een eerdere versie.

den van de slachtoffers op lange termijn. Als steeds 'lichte' en 'zware' vormen van seksueel misbruik door elkaar in dezelfde hoed worden gestopt, is het niet verwonderlijk dat er aan het konijn niets bijzonders te zien is. Niet uitgesloten kan worden dat in studies, waarin de onderzoekers zich beperken tot ernstige vormen van seksueel misbruik, wel degelijk grote effecten op het psychische welbevinden van de slachtoffers te zien zijn. Dat is een empirisch probleem dat nog opgelost moet worden, maar het komt vooralsnog door alle emotionele opschudding rond het onderwerp nauwelijks aan de orde.

Een andere onbeantwoorde vraag betreft de recidive van seksuele delinquenten en hoe die beperkt kan worden. Een redelijke indicatie van de *base rate* van recidive baseer ik op Amerikaanse cijfers, omdat ik geen goede Nederlandse heb kunnen vinden: zo'n 19 procent van de verkrachters recidiveert binnen vijf jaar met hetzelfde delict en van de seksueel misbruikers van kinderen doet 13 procent dat eveneens (Hanson en Bussière, 1998). Na een periode van 15 tot 25 jaar is het recidivepercentage van beide groepen behoorlijk opgelopen: 35 tot 45 procent (Hanson, Scott en Steffy, 1995; Prentky e.a., 1997; Rice en Harris, 1991). Er worden overigens soms veel hogere cijfers gerapporteerd. Zo vonden Quinsey, Khanna en Malcolm (1998) dat van de 483 zedendelinquenten 38 procent binnen 44 maanden recidiveerde. Ik vind dat forse percentages, die ingrijpen vergen. Dat kan op drie manieren: therapie geven aan veroordeelde zedendelinquenten, voorspellen wie zal recidiveren of niet en sommige of alle zedendelinquenten voor de rest van hun leven opsluiten. Levenslang voor alle zedendelinquenten is in de Nederlandse context een onwenselijke optie; ook al zijn de recidivecijfers hoog, de meerderheid recidiveert niet. Ik bespreek daarom eerst het voorspellen van recidive en daarna de effecten van therapie. Zowel bij het voorspellen van recidive als van het succes van therapie is het een probleem dat veroordeelde zedendelinquenten een nogal diverse groep vormen (Bickley en Beech, 2001). Toch is *risk assessment* inmiddels een bloeiende tak van de rechtspsychologie, maar het voorspellen is daarmee niet gemakkelijker geworden. In de literatuur wordt in het algemeen een onderscheid gemaakt tussen statische, niet aan verandering onderhevige risicofactoren zoals eerder gepleegde misdrijven, problemen in de jeugd en vroege

delinquentie, en dynamische risicofactoren die wel kunnen veranderen zoals afwijzen van therapie, gebrek aan coöperatie aan supervisie en persoonlijkheidsstoornissen. Dynamische factoren worden weer onderscheiden in relatief stabiele zoals de genoemde stoornissen, en acute zoals depressies (zie bijvoorbeeld Hanson, 2000). Elke risicofactor geeft op zichzelf geen goede voorspelling. Zo vonden Hanson en Bussière in een meta-analyse (1998) slechts een kort lijstje van effectieve, maar nog vrij matige voorspellers; alle andere voorspellers verklaarden minder dan 1 procent van de recidive (zie Tabel 1).

Tabel 1: Verklaarde variantie in recidive met seksuele delicten door risicofactoren van seksuele delinquenten.

<i>Voorspellers van recidive</i>	<i>Percentage Verklaarde variantie</i>
Sexual deviance	
Sexual interest in children as measured by phallometry	10
Any deviant sexual preference	5
Prior sexual offences	4
Any stranger victims	2
Early onset of sex offending	1
Any unrelated victims	1
Any boy victims	1
Diverse sex crimes	1
Criminal history/lifestyle	
Antisocial personality disorder	2
Any prior offences (non-sexual)	2
Demographic factors	
Age (young)	2
Single (never married)	1
Treatment history	
Failure to complete treatment	3

Bron: Hanson en Bussière (1998)

Het zal de lezers bekend zijn dat voor het voorspellen van recidive gevalideerde testen en toetsen in het algemeen superieur zijn aan het klinische oordeel van een psycholoog en psychiater, hoewel de laatste tijd steeds meer stemmen opgaan om gestandaardiseerde toetsen te combineren met een (empirisch gefundeerd) klinisch oordeel. Inmiddels zijn enige instrumenten ontwikkeld die de psycholoog behulpzaam kunnen zijn bij de voorspelling, hoewel die niet altijd direct gericht zijn op predictie van recidive van seksuele delinquenten, zoals de HCR-20 (Douglas, 1999; Webster, Douglas, Eaves en Hart, 1997). Een ander goed voorspellend instrument

blijkt *Hare's Psychopathy Checklist-Revised* (Hare, 1991) te zijn (Hildebrand e.a., 1999). Uw chroniqueur berichtte daar al eerder over (van Koppen, 1999).

De voorspellingen zijn nog steeds verre van perfect. De correlatie tussen de beste toetsen en recidive varieert van $r = .33$ (Hanson, 2000) tot $r = .45$ (Quinsey, Rice en Harris, 1995). Dat betekent dat niet meer dan 11 tot 20 procent van de variantie in recidive van seksuele delinquenten voorspeld kan worden. De voorspeller heeft het derhalve vaker fout dan goed. Toetsen zijn overigens ook beter in het identificeren van delinquenten met een hoog risico dan dat zij behulpzaam zijn bij de beslissing of en wanneer een delinquent weer rijp is om in de maatschappij te worden losgelaten (Hanson, 1998).

Dat laatste is relevant voor de Nederlandse situatie, waarin seksuele delinquenten therapie plegen te krijgen voordat besloten wordt of zij worden vrijgelaten. Wij weten erg weinig over de effecten van therapie. Zelfs binnen de rijke Nederlandse TBS traditie heeft het altijd ontbroken aan enige interesse voor de gevolgen van al dat werk (de Ruiter, 2000). De berichten over de effecten van therapie zijn echter zorgelijk. Er lijkt een zeer geringe tot geen relatie te bestaan tussen behandeling van seksuele delinquenten en de kans dat zij recidiveren. Er is zelfs onderzoek waaruit blijkt dat de delinquenten die goed meewerken aan de therapie een *hogere* kans hebben tot recidive (Quinsey, Khanna en Malcolm, 1998; Seto en Barbaree, 1999). Daarbij speelt ook een rol dat wij aanzienlijk meer weten over de statische dan over de dynamische risicofactoren (Hanson, 2000). Met therapie wordt juist geprobeerd die laatste factoren te beïnvloeden.

Enigszins gechargeerd is de situatie in Nederland voor veroordeelde delinquenten van ernstige zedenmisdriven nu als volgt: zij krijgen in TBS therapie waarvan niemand weet of dat echt helpt, vervolgens worden zij vrijgelaten op grond van voorspellingen over hun kans op recidive die op z'n best dubieus genoemd kunnen worden. De reclasserings heeft vervolgens onvoldoende instrumenten om het gedrag van de vrijgelaten TBS-er werkelijk in de gaten te houden. Als zij dan recidiveren staat het land weer op z'n kop. Deze situatie bracht strafrechtadvocaat Cees Korvinus ertoe om in een lezing voor de conferentie *De Leugendetector als Monitorinstrument* (Forensisch Psychiatrisch Centrum

Veldzicht, Balkburg, 20 september 2001) te pleiten voor een overstap van ons *cure* systeem, zoals hij dat noemt, op een controlesysteem. Hij redeneerde: waarom zouden wij al die TBS klanten in een dure kliniek houden, met alle slechte neveneffecten van dien, als wij niet weten of dat werkt, terwijl wij hen met goede instrumenten veel effectiever in de maatschappij in de gaten kunnen houden? Het vervelende is dat dergelijke instrumenten nauwelijks bestaan. De reclasseringsambtenaar moet bij het volgen van het gedrag van de ex-TBS-er vooral afgaan op wat zijn cliënt hem daar zelf over vertelt. En dat is, zo weten wij, een erg onbetrouwbare bron, doordat liegen een integraal onderdeel uitmaakt van de levensstijl van zedendeliquenten, die hun misdrijven vooral in het verborgene willen plegen. Hoe komt de reclasseringsambtenaar er dan achter of zijn cliënt weer is gaan drinken (alcoholgebruik hangt samen met het plegen van zedendelicten), weer masturbeert met fantasieën over kleine kinderen of inmiddels weer rondhangt in parken en bij kinderspeelplaatsen?

Om dat allemaal in de gaten te houden, stelde Jos Buschman van het Forensisch Psychiatrisch Centrum Veldzicht voor om leugendetectie in het natraject van TBS-ers toe te passen. Daarmee zijn inmiddels bemoedigde resultaten geboekt in Groot-Brittannië en de Verenigde Staten (Wilcox, 2000). Er is inmiddels ook onderzoek gedaan naar het gebruik van leugendetectie tijdens therapie, om meer inzicht te krijgen in de (volledige) delictgeschiedenis van de patiënt (Blasingame, 1998; O'Connell, 1998), met name bij patiënten die hun delicten geheel of gedeeltelijk ontkennen (Schlank en Shaw, 1996). Met behulp van leugendetectie (zie in het algemeen daarover Boelhouwer en Merckelbach, 1997; Boelhouwer e.a., 1996; van Koppen e.a., 1996) zou ontdekt kunnen worden of de cliënt wel oprecht is over zijn huidige leven en of er een reële kans op recidive bestaat. Aan het toepassen van leugendetectie in deze omstandigheden zitten nogal wat haken en ogen. Natuurlijk zijn er allerlei ethische overwegingen, die ik hier onbesproken laat. Natuurlijk is de validiteit van leugendetectie niet perfect: de meest gebruikte *control question technique* (zie Boelhouwer en Merckelbach, 1997) levert in ongeveer 80 procent van de gevallen een juist resultaat, maar dat is altijd nog aanzienlijk beter dan het ongewilde oordeel van de reclasseringsambte-

naar. Het grootste probleem is echter wat met leugendetectie bij ontslagen TBS-ers gene- ten moet gaan worden. Zoals ik hierboven al beschreef, is het voorspellen van recidive een bijzonder lastige zaak. Voordat leugendetectie toegepast kan worden moet eerst duidelijk zijn op grond van welke elementen in het gedrag van de ex-TBS-er zijn recidive werke- lijk met enige validiteit voorspeld kan wor- den. Als dat met goed empirisch onderzoek duidelijk is geworden, komt pas de vraag aan de orde hoe die elementen gemeten kunnen worden. Het is mogelijk dat leugendetectie daarvoor het meest aangewezen instrument is, maar ook dat andere psychologische instrumenten een betere voorspelling van recidive opleveren.

Mijn conclusie is eenvoudig: over de nasleep van seksuele delicten is bijzonder weinig bekend. Wij weten niet hoe groot de schade voor de slachtoffers is; wij weten niet of the- rapie van de delinquenten wel of niet helpt; en wij weten niet hoe hun recidive voorspeld en voorkomen kan worden. Gezien het maat- schappelijk belang van het voorkomen van seksuele delicten verdienen deze problemen grootscheepse aandacht van onderzoekers.

Literatuur

- Bickley, James & Anthony R. Beech (2001) 'Classifying child abusers: Its relevance to theory and clinical practice', *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*, 45: 51-69.
- Blasingame, Gerry D. (1998) 'Suggested clinical uses of polygraphy in com- munity-based sexual offender treatment programs', *Sexual Abuse: Journal of Re- search and Treatment*, 10: 37-45.
- Blok, Gemma (2001) 'De mist rond incest: Han Israëls en de feministische visie op seksueel misbruik', *NRC-Handelsblad (Boekenbijlage)*, (14 september 2001): 1.
- Boelhouwer, A. Jan W. & Harald L.G.J. Merckelbach (1997) 'Leugendetectie', in: Peter J. van Koppen, D.J. Hessing & H.F.M. Crombag (eds.), *Het hart van de zaak: Psychologie van het recht*, Deven- ter: Gouda Quint: 450-468.
- Boelhouwer, A. Jan W., Harald L.G.J. Merckelbach, Peter J. van Koppen & Marinus N. Verbaten (1996), *Leugendetectie in Nederland* (rapport aan de minister van Justitie).
- Doorenbos, D.R. (2001) 'Kroniek van het straf(proces)recht', *Nederlands Juristen- blad*, 76: 1474-1480.
- Douglas, Kevin S. (1999) *The HCR-20 vi- olence risk assessment scheme: 'Internati- onal validity' in diverse settings*, Paper presented at the Joint Conference of the American Psychology-Law Society and the European Association of Psychology and Law, Dublin, July 6-9.
- Draijer, Nel (1988) *Seksueel misbruik van meisjes door verwanten*, Den Haag: Ministerie van Sociale Zaken en Werk- gelegenheid.
- Draijer, Nel (1990) *Seksuele traumatisering in de jeugd: Lange termijn gevolgen van seksueel misbruik van meisjes door ver- wanten*, Amsterdam: SUA (diss. VU Amsterdam).
- Fowler, Raymond D. (1999) 'APA Letter to the Honorable Rep. DeLay (R-Tx), June 9, 1999'.
- Haaken, Janice & Sharon Lamb (2000) 'The politics of child sexual abuse research'. *Society*, 37: 7-14.
- Hanson, R. Karl (1998) 'What do we know about sex offenders risk assessment?', *Psychology, Public Policy, and Law*, 4: 50-72.
- Hanson, R. Karl (2000) 'Sex offender risk as- sessment', in: Clive R. Hollin (ed.), *Handbook of offender assessment and treatment*, Chichester: Wiley: 85-96.
- Hanson, R. Karl & Monique T. Bussière (1998) 'Predicting relapse: A meta-analy- sis of sexual offender recidivism stud- ies', *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 66: 348-362.
- Hanson, R. Karl, Heather Scott & Richard A. Steffy (1995) 'A comparison of child mol- esters and non-sexual criminals: Risk predictors and long-term recidivism', *Journal of Research in Crime and Delin- quency*, 32: 325-337.
- Hare, Robert D. (1991) *The Hare psycho- pathology checklist, revised edition*, Toronto: Multi Health Systems.
- Hildebrand, Martin, Corine de Ruiter, V. de Voge, P. van der Wolf & C. Vandeputte (1999) *Psychopathy according to Hare's Psychopathy Checklist-Revised (PCL- R): Preliminary data on prevalence in a Dutch forensic psychiatric sample*, Paper presented at the Joint Conference of the American Psychology-Law Society and the European Association of Psychology and Law, Dublin, July 6-9.

- Israëls, Han (2001) *Heilige verontwaardiging: Een onderzoek naar de feministische visie op incest*, Amsterdam: Contact.
- Koppen, Peter J. van (1999) 'Kroniek rechtspsychologie: Huidig en toekomstig gedrag van criminelen', *Tijdschrift voor Criminologie*, 41: 434-437.
- Koppen, Peter J. van, A.J.W. Boelhouwer, Harald L.G.J. Merckelbach & M.N. Verbaten (1996) *Leugendetectie in actie: Het gebruik van de polygraaf in de praktijk*, Leiden: Nederlands Studiecentrum Criminaliteit en Rechtshandhaving (NSCR) (Rapport aan de minister van Justitie).
- O'Connell, Michael Alexander (1998) 'Using polygraph testing to assess deviant sexual history of sex offenders', *Dissertation Abstracts International Section A: Humanities and Social Sciences*, 58(8-A): 3023.
- Oellerich, Thomas D. (2000) 'Rind, Tromovitch, and Bauserman: Politically incorrect - scientifically correct', *Sexuality and Culture*, 4: 67-81.
- Prentky, Robert A., Austin F.S. Lee, Raymond A. Knight & David Cerce (1997) 'Recidivism rates among child molesters and rapists: A methodological analysis', *Law and Human Behavior*, 21: 635-659.
- Quinsey, Vernon L., Arunima Khanna & P. Bruce Malcolm (1998) 'A retrospective evaluation of the regional treatment centre sex offender treatment program', *Journal of Interpersonal Violence*, 13: 621-644.
- Quinsey, Vernon L., Marnie E. Rice & Grant T. Harris (1995) 'Actuarial Prediction of Sexual Recidivism', *Journal of Interpersonal Violence*, 10: 85-105.
- Rice, Marnie E. & Grant T. Harris (1991) 'Cross-validation and extension of the Violence Risk Appraisal Guide for child molesters and rapists', *Law and Human Behavior*, 21: 231-241.
- Rind, Bruce, Philip Tromovitch & Robert Bauserman (1998) 'A meta-analytic examination of assumed properties of child sexual abuse using college samples', *Psychological Bulletin*, 124: 22-53.
- Ruiter, Corine de (2000) 'Voor verbetering vatbaar', *De Psycholoog*, 35: 423-428 (oratie Universiteit van Amsterdam).
- Schlank, Anita M. & Theodore Shaw (1996) 'Treating sexual offenders who deny their guilt: A pilot study', *Sexual Abuse: A Journal of Research and Treatment*, 8: 17-23.
- Seto, Michael C. & Howard E. Barbaree (1999) 'Psychopathy, treatment behavior, and sex offender recidivism', *Journal of Interpersonal Violence*, 14: 1235-1248.
- Webster, Christopher D., Kevin S. Douglas, Derek Eaves & Stephen D. Hart (1997) *HCR-20: Assessing risk for violence (Version 2)*, Burnaby, BC: Simon Fraser University.
- Wilcox, David T. (2000) 'Application of the clinical polygraph examination to the assessment, treatment and monitoring of sex offenders', *Journal of Sexual Aggression*, 5: 134-152.